

Зан Михайло Петрович

Порівняльний аналіз політичного представництва міноритарних етнічних груп Словацької Республіки та України (за результатами експертного опитування)¹

УДК 323.15(477+437.6):303.446
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.21>

Зан Михайло Петрович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
і державного управління
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна

У статті проаналізовано актуальну проблематику політичного представництва міноритарних етнічних груп Словацької Республіки та України. Автор базує власне дослідження на результатах експертного анкетування, яке було проведено в обох країнах. Незважаючи на різницю в чисельності населення, Словаччину та Україну зараховують до одного типу країн із поліетнічним складом населення. Опитування засвідчило високий рівень довіри до функціонування етнополітичних партій, особливо на рівні регіону та муніципалітетів. Особливий акцент зроблено на політизації угорської, ромської та русинської етнічних громад.

Громадсько-політичну діяльність угорської етнічної спільноти Словаччини та України як словацькі (92%), так і українські (88%) респонденти визначають найбільш успішною. Такій оцінці сприяло, зокрема, парламентське представництво партії «Міст» / MOST-HÍD (2010–2020). Високі оцінки політичної репрезентації угорців України пов'язані з понад 30-літньою активною діяльністю КМКС – Товариства угорської культури Закарпаття / KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 15-річною активністю «КМКС «Партія угорців України» та Демократичної партії угорців України; діяльністю на Закарпатті понад 20 угорських національно-культурних товариств.

До менш активних у політичній сфері суспільства етнічних меншин словацькі експерти зараховують русинів, українців і ромів, українські респонденти – росіян, кримських татар, євреїв, ромів та ін. Політичні партії «Ромська ініціатива Словаччини» / Rómska iniciatíva Slovenska та Партія ромської коаліції / Strana rómskej koalície втрапили електоральні симпатії. Намагання політичної самоорганізації в рамках «Піддукланської демократичної громади» / Podduklianska demokraticka hromada, політичних партій «Регіональний демократичний рух – Схід» / Regionálne demokratické hnutie – Východ та «Наш край» / Náš kraj не принесло практичного результату для русинської етнічної громади Східної Словаччини. Зареєстрована на початку 2016 року Циганська партія України нині не проявляє політичної активності. Політизація діяльності русинських громадських організацій в Україні, спроби створення політичних партій в 1992, 1995 та 2002 роках призводили до звинувачень русинських лідерів у сепаратизмі.

Серед причин успішності в громадсько-політичній сфері словацькі респонденти в першу чергу називають самостійну мобілізацію місцевих громад (44%), державну підтримку (32%), харизму лідерів (28%), підтримку з боку інших держав (20%) та міжнародних фондів (20%). З іншого боку, найбільш вагомою причиною громадсько-політичної успішності етнічних громад України респонденти називають «підтримку з боку інших держав» (60%). Про самостійність у мобілізації громад етнічних меншин говорять 36%, а роль фінансування з боку міжнародних фондів – 32% опитаних. Лише 8% зазначають місце державної підтримки у діяльності меншин; 8% визначають харизму етнополітичних лідерів; 24% вказують на роль усіх наведених чинників етнополітичної мобілізації. На наш погляд, різниця у відповідях словацьких і українських респондентів засвідчує різні ступені розвитку громадянського суспільства та правової держави в Словацькій Республіці та Україні.

Ключові слова: етнічна меншина, політичне представництво, етнополітична партія, Словацька Республіка, Україна.

Вступ. Політичне представництво (репрезентація) передбачає дії акторів політики (лідерів, політичних партій, виборних інституцій влади) від імені соціальних груп, відстоюючи при цьому їхні інтереси. Особливої актуальності проблематика політичного представництва набуває в багатоскладових поліетнічних державах. Міноритарні етнічні

групи (етнічні меншини) конструюють власну ідентичність й перманентно включаються в політичний порядок денний полікультурного простору держави. Так, вони неодмінно мають бути організованими в громадянському суспільстві й репрезентованими в політиці як одній із найважливіших сфер соціального буття.

Словацька Республіка (далі – СР) та Україна, зокрема суміжні регіони Закарпаття та Пряшівщини, поєднані спільними політико-історичними

¹ Дослідження виконано за фінансової підтримки Національної стипендійної програми Словацької Республіки SAIA (03–06.2018).

та соціокультурними взаємозв'язками. Їх пов'язує досвід урегулювання/неврегулювання практично однотипних етнополітичних проблем (політизація угорської етнічності, русинський громадсько-політичний рух, «ромське питання»). Вивчення особливостей політичної репрезентації міноритарних груп у компаративному вимірі сприятиме розробці практичних рекомендацій задля оптимізації між-етнічної взаємодії у рамках спільного геоетнополітичного ареалу Центрально-Східної Європи.

Мета та завдання. Метою статті є висвітлення головних аспектів проблематики політичної репрезентації міноритарних етнічних груп Словаччини та України в компаративному вимірі. У рамках поставленої мети автор прагне вирішити такі завдання: 1) проаналізувати специфіку функціонування етнополітичних партій; 2) з'ясувати рівень політизації угорської етнічної громади; 3) окреслити особливості включення ромів у громадське суспільство та політичне життя; 4) дати оцінку громадсько-політичній активізації представників русинської етнічної групи в обох країнах.

Методи дослідження. У рамках науково-дослідницького стажування при Інституті політології філософського факультету Пряшівського університету / *Prešovská univerzita v Prešove* нами було проведено анкетне опитування словацьких та українських експертів (по 25 представників обох сторін). Головною метою стало з'ясування комплексу питань стосовно проблематики участі етнічних меншин у суспільно-політичному житті двох країн. Акцент зроблений на співвідношенні загальнонаціонального та регіонального вимірів етнополітики СР та України. Регіональний контекст стосується Пряшівського самоврядного краю Словаччини та сусідньої Закарпатської області України.

Соціально-демографічний портрет респондентів. Серед 25 словацьких експертів – 16 чоловіків і 9 жінок. Більшість – викладачі, науковці (10 чол.), 6 державних службовців, 5 журналістів та 4 громадських діячів. За етнічним походженням: 14 словаків, 6 українців, 3 роми, 1 русин, 1 чех. Водночас за рідномовною ідентичністю ці респонденти виявилися: 16 – словацькомовними (серед них 1 – з подвійною, словацько-ромською мовною ідентичністю), 5 – україномовними, 3 – русинськомовними. Серед 25 українських експертів збережена подібна до словацької соціально-демографічна вибірка респондентів. Водночас за етнічним походженням серед них: 13 українців (серед них 1 – з українською та угорською ідентичністю), 4 угорців, 3 русини, 2 роми, 1 румун, 1 росіянин і 1 німець. У той же час за мовною ідентичністю україномовними є 14 респондентів, 3 – угорськомовними, 3 – русино-україномовними, 2 – ромсько-україномовними, 1 румуномовний, 1 російськомовний та 1 німецькомовний. Як бачимо, різноплановість етнічної та мовної ідентифіка-

цій, навіть на тлі невеликої вибірки респондентів, засвідчує наявність бінарного самовизначення особистості й нетотожності етнічної та мовної ідентичностей особистості, особливо коли йдеться про населення поліетнічних прикордонних регіонів Центрально-Східної Європи.

Об'єкт студії. Словаччина належить до типу країн із поліетнічним складом населення. Невелика за кількістю населення держава (5,4 млн осіб) в етнонаціональній структурі представлена титульним етносом – словаками (80,7%), найбільш чисельними меншинами угорців, ромів і русинів (11,1%) та представниками інших етнічних груп [10]. Чисельність угорців СР становить 458 467 осіб (8,5%). В основному вони проживають на півдні країни. Згідно з переписом населення 2011 року в Словаччині проживало 105 738 ромів (2%). Водночас за спеціальною методикою авторів «Атласу ромських громад» у 2019 році в країні нараховувалося біля 400 тис. представників ромської етнічної групи (8%) [4]. Ромська громада Словаччини розселена дисперсно. Етнічна група русинів нараховує 33 482 осіб; українцями себе визначили 7430 осіб. Переважна більшість русинів і українців проживає в Пряшівському та Кошицькому краях, зокрема в районах Меджилабірці, Гуменне, Свидник, Бардейов та Стара Любовня. Кількість осіб, які задекларували русинську мову як рідну, значно більша за число ідентифікованих пересом русинів – 55 469 осіб, у той час як українську мову визнають рідною тільки 5689 осіб [11]. На противагу цьому чисельність греко-католицьких (206 871 осіб) і православних (49 133 осіб) вірників у Словаччині дозволяє робити висновок, що в їхньому середовищі домінують автохтони-русини Східної Словаччини, які одночасно ідентифікували себе етнічними словаками [12].

До названого типу країн зараховуємо й Україну, адже за результатами останнього перепису населення етнічними українцями задекларували себе біля 78%. Майже половина (12 із 25) регіонів України підпадають під критерій регіонів із поліетнічним складом, при цьому 10 із 12 презентують Східну й Південну Україну. Окремо варто виділити Крим, Одеську, Чернівецьку та Закарпатську області, де поліетнічність є найбільш мозаїчною, в той час як в інших регіонах України вона зумовлена домінуванням росіян на тлі незначної кількості представників інших міноритарних груп. За переписом 2001 року росіяни в Криму становили понад 58%, а в м. Севастополі – 71,6%. Досить репрезентована етнічна група кримських татар (12%), білорусів (1,4%), менше – вірменів, татар і євреїв. На Одещині проживало понад 20% росіян, 6,1% болгар, 5% молдован, 1,1% гагаузів, по 0,5% євреїв та білорусів, менше – вірменів та ромів. Поліетнічним регіоном України є Буковина (Чернівецька область), де 25% населення в 2001 році становили

представники меншин, зокрема: румуни (12,5%), молдовани (7,3%), росіяни (4,1%), менше – поляки, білоруси та євреї. На Закарпатті 19,5% населення репрезентоване етнічними меншинами, які проживають компактно, головним чином у сільській місцевості. Це – угорці (12,1%), румуни (2,6%), росіяни (2,5%), роми (1,1%), менше – словаки, німці, білоруси та євреї [3].

Результати. *Етнополітичні партії.* Зазначимо, що найбільш активними суб'єктами етнопартійного будівництва як Словаччини, так і України є представники угорської етнічної громади. Партії ромів СР менш активні в політичному процесі. Нині 13 із 15 ромських політичних партій у процесі ліквідації [8]. Втім навіть дві діючі ромські партії Словаччини (див. табл. 1) не брали участі у виборчих парламентських кампаніях 2020 та 2016 років. В 2012 році Партія ромського союзу Словаччини / *Strana Rómskej únie na Slovensku* отримала лише 2891 голос (0,11%). Партія ромської коаліції / *Strana rómskej koalície* в 2010 році здобула 6 947 (0,27%) голосів виборців. Порівняна активність ромських політичних сил емпірично фіксувалася в 1990-х роках, а в 2000-х пішла на спад. На

початку 1990-х років Ромська громадська ініціатива СР / *Rómska občianska iniciatíva SR*, яка виникла ще в листопаді 1989 року, отримувала значно більшу підтримку виборців, але поступово втратила свої позиції. Зокрема, на парламентських виборах 1992 року політична партія здобула 18 343 голоси (0,6%), 1994 року – 19 542 (0,68%), а в 2002 році – лише 8420 голосів виборців (0,29%). Тоді ж на виборах Політичний рух ромів Словаччини – РОМА / *Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA* набрав 6 234 голосів (0,22%) [2, с. 147].

Що стосується України, то зареєстрована в Одесі 11 лютого 2016 року Циганська партія України відома громадськості тільки одиничним фактом висування кандидата в народні депутати Дениса Гончаренка 7 червня 2019 року на позачерговому З'їзді партії в одномандатному виборчому окрузі № 136 (частина Малиновського та Суворовського районів Одеси) на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року.

Порівняна більшість (32%) словацьких експертів вважає, що функціонування політичних партій етнічних меншин доцільне на всіх рівнях; певна частина опитаних переконана в їхній функціональності

Таблиця 1

Етнополітичні партії в СР та Україні [1; 8]

№	Словацька Республіка	Україна
<i>Угорці</i>		
1	Партія угорської спільноти / <i>Strana maďarskej komunity – Magyar Közösség Pártja</i> (19.03.1990)	«КМКС» Партія угорців України (17.02.2005)
2	Міст / <i>MOST–HÍD</i> (03.07.2009)	Демократична партія угорців України (24.03.2005)
3	Угорський християнсько-демократичний альянс / <i>Maďarská kresťanskodemokratická aliancia – Magyar Kereszténydemokrata Szövetség</i> (14.06.2004)	
4	Угорський форум / <i>Magyar Fórum – Maďarské fórum</i> (28.02.2019)	
5	Угорська громадська належність / <i>Magyar Közösségi Összefogás – Maďarská komunitná spolupatričnosť</i> (22.10.2019)	
<i>Роми</i>		
6	Ромська ініціатива Словаччини / <i>Rómska iniciatíva Slovenska</i> (25.10.1996)	Циганська партія України (22.01.2016)
7	Партія ромської коаліції / <i>Strana rómskej koalície</i> (19.06.2009)	
<i>Росіяни / Проросійські партії</i>		
8		Слов'янська партія (10.06.1993)
9		Прогресивна соціалістична партія України (09.07.1996)
10		Партія «Союз» (11.06.1997)
11		ПАРТІЯ «РУСЬ» (30.09.1998)
12		Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА» (05.06.2003)
13		Партія «Київська Русь» (13.04.2007)
<i>Інші етнічні громади</i>		
14		Партія поляків України (06.10.2014)
15		Грузинська партія України (22.01.2016), перейменована в травні 2017 році на ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ «БЛОК МІХЕІЛА СААКАШВІЛІ» (не стосується особистості Міхеїла Саакашвілі)

на рівні регіональної влади (24%) та муніципалітетів (24%), на рівні парламенту – 20%. Лише 8% вказують на недоцільність етнополітичних партій, оскільки головним у державі має бути «громадянський принцип». Про доцільність функціонування етнополітичних партій в Україні одночасно на рівні парламенту, регіональної та муніципальної влади говорять 44% респондентів, лише на рівні регіональної влади – 32%, тільки на рівні муніципалітетів – 8% опитаних. Про недоцільність функціонування політичних партій, які репрезентують інтереси етнічних меншин, зазначають 16% вітчизняних респондентів.

Угорська етнічна спільнота. Більшість (92%) словацьких експертів визначають громадсько-політичну успішність угорської етнічної меншини. Один респондент навіть зазначає, що політичне представництво всіх етнічних громад Словаччини, за винятком угорської, є невдалим, неефективним. Серед успішних громадсько-політичному житті країни епізодично визначаються русини (16%), українці (8%) та роми (4%). Проте останніх більшість респондентів (72%) зараховують до аутсайдерів політичного життя СР. «Найменш успішними» в громадсько-політичному житті Словаччини також визнаються представники української (16%), русинської (8%), німецької, моравської, польської та болгарської етнічних груп (по 4%).

У рамках іншого запитання анкети більшість респондентів (56%) визначають громадсько-політичну участь представників угорської меншини Словаччини як «активну», 12% – «скоріш активну», по 8% – «скоріш пасивну» та «пасивну», 16% не визначилися з відповіддю на питання. Варто підкреслити, що угорська етнічна громада СР, як і України, досить структурована в політико-партійному та громадському форматах. Водночас, на відміну від стабільної діяльності угорського політикуму на Закарпатті, у Словаччині тривалий час відбувалася боротьба за лідерство між окремими політиками-угорцями, виникали різні політичні партії, створювалися коаліції з провладними політичними силами тощо. Зрештою це призводило до дисперсизації угорськомовного електорату, який віддавав перевагу загальнонаціональним партіям. Найбільш виражено це засвідчили вибори до парламенту Словацької Республіки 29 лютого 2020 року. Парламентська (з 2010 року – М.З.) партія «Міст» / *MOST–HÍD*, яка орієнтується на угорськомовний електорат і представників меншин (насамперед, ромів і русинів) отримала 59 174 голосів (2,05%) і не пройшла до парламенту [7]. Інші політичні партії угорців Словаччини, зокрема, Партія угорської спільноти / *Strana maďarskej komunity*, «Угорський християнсько-демократичний альянс» / *Maďarská kresťanskodemokratická aliancia*, «Угорський форум» / *Maďarské fórum* та «Угорська громадська належність» / *Maďarská komunitná spolupatričnosť* виступають політичними акторами на регіональному рівні.

Беззаперечним лідером, представником угорської громади Словаччини на загальнонаціональному рівні є очільник політичної партії «Міст» Бела Бугар / *Béla Bugár*, про що зазначають 72% словацьких респондентів. 12% виділяють громадсько-політичну діяльність Абела Раваса / *Ábel Ravasz*, якого в 2016 році партія «Міст» номінувала на посаду урядового Уповноваженого у справах ромських громад, 8% – колишнього депутата парламенту від партії «Міст», а з березня 2018 року міністра юстиції Габора Гала / *Gábor Gál*, по 4% – політика з багаторічним стажем, депутата Європейського парламенту (2014–2019 роки) Пала Чакі / *Pál Csáky*, колишнього функціонера партії «Міст», а з 28 лютого 2019 року лідера нової партії «Угорський форум» Жолта Шімона / *Zsolt Simon* та урядового Уповноваженого у справах національних меншин Ласла Буковського / *László Bukovszky*.

Деяко схоже до словацьких експертів, 88% українських опитаних визначили громадсько-політичну активність угорської етнічної меншини як «найбільш успішну». Це також найвищий показник оцінки політичної участі серед усіх етнічних груп, які вказували респонденти в анкеті. Серед успішних етнічних громад у громадсько-політичному просторі України респонденти виділяють також росіян і кримських татар (по 20%), євреїв і ромів (по 16%), поляків і словаків (по 8%), литовців, німців, румунів, азербайджанців і вірменів (по 4%). Водночас серед «найменш успішних» меншин у громадсько-політичному житті України опитані визначили ромів (20%), гагаузів і русинів (по 12%), білорусів, молдован, вірменів (по 8%), росіян, поляків, болгар, євреїв, азербайджанців, грузинів (по 4%).

На запитання про рівень громадсько-політичної участі угорців України більшість респондентів (80%) відповіли, що вона є «активною» (один респондент навіть зауважив, що вона «мега-активна»), 20% вказали, що вона є «скоріш активною». Високі оцінки політичної репрезентації угорців пов'язані з понад 30-річною активною діяльністю КМКС – Товариства угорської культури Закарпаття / *KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség*, 15-річною активністю «КМКС «Партія угорців України» та Демократичної партії угорців України, діяльністю на Закарпатті понад біля двох десятків угорських національно-культурних товариств, сформованих за віковим та професійним критеріями. Завдяки значній фінансовій підтримці з боку Угорщини вони втілюють у життя сотні різноманітних соціогуманітарних та економіко-інфраструктурних проєктів у краї.

Українські респонденти на загальнонаціональному рівні визначають громадсько-політичну діяльність голови партії «КМКС «Партія угорців України» Василя Брензовича (52%), кримськотатарських діячів Мустафу Джемілева (36%) та Рефата Чубарова (20%), лідера міжрегіонального

об'єднання «Румунська спільнота України» Іона Попеску (12%), очільника Ради німців України Володимира Лейсле (8%), президента Всеукраїнського єврейського конгресу Вадима Рабиновича, президента Українського єврейського комітету Олександра Фельдмана, голови Асоціації єврейських громадських організацій та общин України Йосифа Зісельса, президента Асоціації болгар України Антона Кіссе, голови Демократичної партії угорців України Ласло Зубанича, першого заступника голови Закарпатської обласної ради Йосип Борто, колишнього народного депутата України Іштвана Гайдоша (по 4%).

Серед причин успішності в громадсько-політичній сфері словацькі респонденти в першу чергу називають самостійну мобілізацію місцевих громад (44%), державну підтримку (32%), харизму лідерів (28%), підтримку з боку інших держав (20%) та міжнародних фондів (20%); 16% вказали всі названі варіанти; лише один респондент не визначився з відповіддю. Прикметно, що порівняно зі словацькими респондентами (очевидно, це засвідчує різні ступені розвитку громадянського суспільства та правової держави – М.З.) найбільш вагомою причиною громадсько-політичної успішності етнічних громад України респонденти називають «підтримку з боку інших держав» (60%). Про самостійність у мобілізації громад етнічних меншин говорять 36%, а роль фінансування з боку міжнародних фондів – 32% опитаних. Лише 8% зазначають місце державної підтримки у діяльності меншин; 8% визначають харизму лідерів етнічних меншин як важливий чинник успішності на громадсько-політичній арені України; 24% респондентів вказують про роль всіх наведених факторів політичної мобілізації.

Ромська етнічна меншина. Громадсько-політичну участь ромів на рівні місцевих громад СР 52% респондентів визначають «скоріш пасивною», а 32% – «пасивною». Тільки 8% опитаних говорили про «активну» та 8% про «скоріш активну» (половина з них є етнічними ромами, громадськими активістами Пряшівщини – М.З.) політичну репрезентацію ромів Словаччини. Водночас варто зазначити, що за результатами місцевих виборів 2018 року в країні нараховується 557 депутатів-ромів і 46 старост ромського походження в місцевих громадах. Упродовж останнього часу кількість депутатів і старост ромського походження збільшується. Відповідно до результатів дослідження авторів «Атласу ромських громад в Словаччині 2013» серед депутатів місцевих рад було 426 (4,7%) ромів у 197 (18,4%) населених пунктах і 29 старост-ромів (2,7%). Найбільше їх у Пряшівському (159), Банськобистрицькому (152) та Кошицькому (101) краях [5, s. 62]. Зазначимо також, що в 2012 році вперше в політичній історії країни ромський кандидат Петер Поллак / Peter

Pollák потрапив до національного парламенту. У 2019 році він обраний представником від СР до Європейського парламенту. Попри 8% репрезентацію ромів у словацькому суспільстві, за результатами виборів 29 лютого 2020 року до парламенту потрапило троє ромів за списками популістської партії «Звичайні люди та незалежні особистості». Це становить лише 2% народних представників (150 депутатів) у Національній Раді Словацької Республіки.

На відміну від словацьких респондентів, 40% опитаних в Україні розцінюють громадсько-політичну участь ромів як «скоріш активну», а 16% – як «активну». Водночас 16% визначають її «скоріш пасивною», 20% – «пасивною», 8% говорять про локальне значення громадсько-політичної участі ромів («активна в деяких громадах»). Варто також зазначити, що в одному з відкритих запитань анкети 16% українських експертів виділяють ромів серед «найбільш успішних» етнічних меншин у державі. В той же час 20% вказують, що роми «найменш успішні» у громадсько-політичній сфері життя України. На наш погляд, поділ вітчизняних респондентів на дві протилежні групи засвідчує специфічні особливості політичної участі ромів України. З одного боку, йдеться про відсутність зацікавлення серед переважної більшості ромів політикою та громадськими справами, тому респонденти вказують на абсентеїзм ромської спільноти, з іншого – емпірично констатується бурхлива діяльність громадських організацій, які формуються, як правило, за родинно-клановим принципом. Так, ромські громадські організації переважно орієнтуються на освоєння ґрантових коштів із міжнародних фондів. Один респондент із м. Ужгорода слушно зауважив, що «якщо його не буде (фінансування – М.З.), то я сумніваюся, що вона (громадсько-політична участь ромів – М.З.) буде активна».

Русинська етнічна група. Словацькі респонденти практично поділилися у своїх поглядах щодо етноідентичності русинів: 44% вважають їх «окремим етносом, відмінним від українців»; так само 44% – «субетнічною (етнографічною) групою українців»; 12% не можуть визначитися в питанні русинської етноідентифікації. Один респондент із групи невизначених навіть зауважує, що це – «самостійний» етнос, але «близький до українців». Думки респондентів віддзеркалюють реалії варіативної ідентифікації русинів Північно-Східної Словаччини («русини», «русини-українці», «українці», «словаки-греко-католики / православні») та етнополітичного менеджменту держави, тобто офіційне визнання русинів окремою етнічною групою, поряд з українцями.

На противагу словацьким респондентам, більшість опитаних в Україні (44%) визначають русинів субетнічною (етнографічною) групою українського народу; 28% переконані у тому, що русини –

окремий етнос, відмінний від українців. Водночас 28% опитаних констатували різні варіанти стосовно етноідентифікації русинів: 1) «українці»; 2) етнічність «українці-русини»; 3) «політична конструкція»; 4) «етнічна спільнота з невизначеним (дискусійним) статусом»; 5) «не визначився»; 6) «не знаю»; 7) «встановлення етнічності є особистою справою кожного». На наш погляд, відповіді респондентів переконують у тому, що як власне самовизначення русинів, так і гетеростереотипна ідентифікація русинів із боку представників інших етнічних спільнот залишається «плаваючою» ідентичністю в Україні. Цьому сприяли інтеграційні/асиміляційні процеси за часів СРСР і майже тридцятирічний період державності України. За цей час соціалізувалися три покоління закарпатців, велика частина з яких у результаті «політики репресивного стирання і забування» (за Полом Коннертоном), яке є підставою нової ідентичності, втратила русинську ідентичність предків і ситуативно «включилася» в загальноукраїнський контекст націогенезу [6, р. 60–63].

Більшість словацьких респондентів (52%) визнають громадсько-політичну участь русинів у місцевих громадах «скоріш активною», 16% констатують «активну» участь, 16% визначають її «скоріш пасивною», 8% – «пасивною», 8% – не визначилися з відповіддю. Опитані, таким чином, констатують результати діяльності громадської організації «Русинське відродження у Словаччині» / *Rusínska obroda na Slovensku*, на противагу організації «Союз русинів-українців Словацької Республіки» / *Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky*. Крім цього, на наш погляд, йдеться про практичний досвід русинських громадських активістів у намаганні політичної самоорганізації в рамках «Піддуклянської демократичної громади» / *Podduklianska demokraticka hromada* (травень 1995 року), політичних партій «Регіональний демократичний рух – Схід» / *Regionálne demokratické hnutie – Východ* (жовтень 2001 року) та «Наш край» / *Náš kraj* (вересень 2010 року) [9; 13].

Відповіді українських респондентів щодо громадсько-політичної участі в місцевих громадах русинів Закарпаття поділилися таким чином: 48% вказали на «скоріш пасивну» участь, 28% – на «пасивну» участь, 16% – на «скоріш активну» участь, 4% – на «активну» участь із зауваженням, що йдеться про старше покоління, а 4% громадсько-політичну участь русинів визначили як «неефективну». Таким чином, у відповідях українських респондентів констатовано низький рівень включеності русинів у громадянське суспільство на рівні закарпатського соціуму. Очевидно, домінування паройкіального та підданського типів політичної культури на початку ХХІ ст. має спонукати лідерів русинських громадських організацій до роботи не тільки в культурній сфері, але і в напрямі оптимізації громадянської освіти в середовищі русин-

ської громади Закарпаття. Нині понад десяток русинських національно-культурних товариства часто-густо зосереджені на вузькому колі своїх симпатиків. Одні й ті самі особи є членами, навіть очільниками (Димитрій Сидор і Микола Бобинець), різних русинських громадських організацій Закарпаття.

У контексті сказаного вище прикметним є те, що серед відомих політичних і громадських лідерів, представників національно-культурних товариств у Закарпатській області лише один респондент називає Євгена Жупана (голова Закарпатського обласного об'єднання громадян «Народна Рада Русинів Закарпаття», колишній депутат обласної ради) та один опитаний – Юрія Продана (голова Закарпатського обласного науково-культурологічного товариства ім. Олександра Духновича, колишній керівник апарату Виноградівської районної державної адміністрації). На нашу думку, респонденти, як і більшість громадськості, не бачать у русинах представників етнічної меншини, асоціюючи їх (подібно до гуцулів, бойків, лемків – М.З.) із субетнічною/етнографічною складовою частиною українського етносу. З іншого боку, це засвідчує факт перебування русинського руху Закарпаття 2010-х років у своєрідній латентній фазі громадсько-політичної активності. Радикальна діяльність відомих серед громадськості Димитрія Сидора та Петра Гецька, на відміну від 1990-х та 2000-х років, нині майже не проявляється в громадсько-політичній сфері Закарпаття.

Висновки. По-перше, опитування засвідчило високий рівень довіри до функціонування етнополітичних партій. Особливо це стосується регіонального та місцевого рівнів політики. Така оцінка зумовлена багаторічним структуруванням та діяльністю у СР політичних партій угорської («Міст» та ін.) та ромської (Ромська ініціатива Словаччини та Партія ромської коаліції) етнічних громад. В Україні, починаючи з 2005 року, політичні партії угорської меншини («КМКС «Партія угорців України» та Демократична партія угорців України) є активними акторами закарпатського регіонального політикуму. Брак політичної мобілізації не сприяє політико-партійному структуруванню русинської етнічної групи СР. Етнополітичні партії, які виражено орієнтуються на етнічних росіян та російськомовне населення (Слов'янська партія, прогресивна соціалістична партія, «Союз» та ін.), упродовж останніх років знаходяться на периферії суспільно-політичних процесів в Україні.

По-друге, угорська громада охоплює значний ареал на Півдні Словаччини, водночас угорці репрезентують найбільш чисельну етнічну меншину Закарпатської області України. Фактично йдеться про так звані «етнічні території» угорського етносу, які було розмежовано за рішенням Тріанонського договору 4 червня 1920 року.

Діяльність угорських політичних партій та громадських організацій в Україні є більш-менш стабільною, натомість у Словаччині політичний порядок денний угорського політикуму часто змінювався (боротьба за етнополітичне лідерство, виникнення нових партій, утворення коаліцій тощо). Очевидно, цей чинник у поєднанні з наростанням популістських політичних проєктів і призвів до відсутності парламентського представництва за результатами виборів 2020 року. За результатами опитування, найбільш рейтинговим українським політиком угорського походження є голова партії «КМКС «Партія угорців України» Василь Брензович, а лідер політичної партії «Міст» Бела Бугар вже тридцять років репрезентує угорську етнічну громаду на загальнонаціональному рівні СР.

По-третє, порівняльний аналіз ступеня інклюзії ромської етнічної меншини в громадсько-політичне життя суспільства засвідчує істотні переваги СР над Україною. Політичне представництво ромів у Словаччині інституційоване через відповідні державні структури, політичні партії. Натомість в Україні наявна конкуренція за освоєння ґрантових коштів серед ромських громадських організацій на рівні окремих регіонів (Закарпаття, Львівщина, Одещина, Донеччина). Власне тому українські експерти поділилися на групу, яка оцінювала політичну активність еліти, лідерів національно-культурних товариств, і групу, яка орієнтувалася на ромів як цілісну етнічну спільноту з певними «груповими інтересами».

По-четверте, русинська етноідентичність істотно переважає український ідентифікаційний вибір східнослов'янського автохтонного населення Північно-Східної Словаччини. Цьому сприяли чинники широкого вжитку етноніма «русин», державна етнонаціональна політика СР після 1989 року, громадська самоорганізація русинів. Поряд із цим русинська етноідентичність на Закарпатті через об'єктивні причини (близькість до літературної української мови, державна інтеграційна/асиміляційна етнополітика часів СРСР та незалежної України тощо) практично знаходиться в латентному стані. Опитані експерти констатували відмінність громадської та політичної участі русинів Словаччини та України. Русинська громадськість Пряшівського краю є більш активною в громадському та політичному житті, ніж русини Закарпатської області. Русинські громадські організації на Закарпатті зосереджені на рівні пропагування культурної спадщини власної етнічності. Політизація русинського руху, зокрема, спроби створення політичних партій у 1992, 1995 та 2002 роках, призводили до звинувачень у сепаратизмі і не сприяли самоорганізації русинів із чіткою етноідентифікацією на громадсько-політичному рівні. Словацькі респонденти говорять про діяльність відомих громадських і політичних лідерів русинського похо-

дження Петера Крайняка, Мирослава Лайчака, Петера Медвіда та ін. Українські респонденти виділили громадсько-політичну активність Євгена Жупана та Юрія Продана.

Загалом здійснений нами порівняльний аналіз засвідчує наявність двох протилежних моделей політичного представництва міноритарних етнічних груп СР та України. На наш погляд, Словаччина репрезентує збалансовану національну модель соціальної інтеграції етнічних меншин, а Україна представляє пострадянську, транзитно-лібералізовану модель етнополітики. Власне тому, декларуючи рух до європейського співтовариства, в найближчій перспективі в Україні варто сформувати чітку нормативно-правову базу, що стосується етнонаціональної сфери життя українського суспільства. Йдеться про Концепцію державної етнонаціональної політики України, оновлення Закону «Про національні меншини в Україні», розробку та прийняття Закону «Про національно-культурну автономію в Україні». Тільки за таких обставин політична репрезентація міноритарних етнічних груп буде відповідати міжнародним, зокрема європейським, стандартам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 1 січня 2020 року. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561> (дата обращения: 17.03.2020).
2. Горват М. Особливості включення ромів у громадсько-політичне життя країн Центрально-Східної Європи (на прикладі Румунії, Угорщини та Словацької Республіки). *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 24. С. 141–150.
3. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (дата обращения: 12.11.2018).
4. Ábel Ravasz predstavil nový Atlas rómskych komunit – trendy sú pozitívne. URL: https://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=abel-ravasz-predstavil-novy-atlas-romskych-komunit-trendy-su-pozitivne (дата обращения: 12.03.2020).
5. Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013 / A. Mušinka, D. Škobla, J. Hurrle, R. Matlovičová, J. Kling. Bratislava : UNDP, 2014. 120 s.
6. Connerton P. Seven types of forgetting. *Memory Studies*. 2008. № 1. P. 59–71.
7. Parlamentné voľby 2020 na Slovensku. URL: <https://www.vysledkyvolieb.sk/parlamentne-volby/2020/priebezne-vysledky> (дата обращения: 10.03.2020).
8. Register politických strán a politických hnutí. URL: <http://ives.minv.sk/rez/registre/pages/list.aspx?type=ps> (дата обращения: 17.03.2020).
9. Rokytko R. Novela o jazyku menšín sa nepáči strane Rusínov. URL: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/5917831/novela-o-jazyku-mensin-sa-nepaci-strane-rusinov.html> (дата обращения: 07.03.2020).
10. Tab. 10. Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991. URL: <https://www7.statistics.sk/>

wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmhe&CVID=knLHmhe (дата обращения: 20.02.2019).

11. Tab. 11. Obyvatelstvo SR podľa materinského jazyka – SODB 2011, 2001. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/65804666-cc85-4ac6-bacd-acb0bba52ed8/Tab_11_Obyvatelstvo_SR_podla_materinskeho_jazyka_SODB_2011_2001.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmAz&CVID=knLHmAz (дата обращения: 20.02.2019).

12. Tab. 14. Obyvatelstvo SR podľa náboženského vyznania – sčítanie 2011, 2001, 1991. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/54eb0cba-ec99-4549-8a33-5c86eead59c1/Tab_14_Obyvatelstvo_SR_podla_nabozenskeho_vyznania_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHnky&CVID=knLHnky (дата обращения: 20.02.2019).

13. Tilňák J. Skusenosti z činnosti politickej strany Regionalnedemocratickehnutie–Vychod. *Rusini–historia, súčasnosť a perspektivy: spoločenskovedny seminar*. Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. S. 90–104.

REFERENCES:

1. Vidomosti shchodo zareiestrovanykh u vstanovenomu zakonom poriadku politychnykh partii stanom na 01 sichnia 2020 roku [Information on Political Parties Registered in Law, 01 January 2020]. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561> (Accessed: 17.03.2020) [In Ukrainian].

2. Horvat, M. (2019). Osoblyvosti vkluchennia romiv u hromadsko-politychne zhyttia krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (na prykladi Rumunii, Uhorshchyny ta Slovatskoi Respubliky) [Peculiarities of Roma Inclusion in Public and Political Life of the Central and Eastern Europe (Lessons Learned from Romania, Hungary and the Slovak Republic)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politoh. studii*, vyp. 24, pp. 141–150 [In Ukrainian].

3. Pro kil'kist ta sklad naselennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku [About the Number and Composition of Population in Ukraine According to the Results of All-Ukrainian Population Census 2001]. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (Accessed: 12.11.2018) [In Ukrainian].

4. Ábel Ravasz predstavil nový Atlas rómskych komunit – trendy sú pozitívne [Abel Ravasz Presented the New Atlas of Roma Communities – Trends are Positive].

URL: https://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=abel-ravasz-predstavil-novy-atlas-romskych-komunit-trendy-su-pozitivne (Accessed: 12.03.2020) [In Slovak].

5. Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013 / A. Mušinka, D. Škobla, J. Hurrle, R. Matlovičová, J. Kling. Bratislava : UNDP, 2014. 120 s.

6. Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory Studies*, no. 1, pp. 59–71.

7. Parlamentné voľby 2020 na Slovensku [Parliamentary Elections 2020 in Slovakia]. URL: <https://www.vysledkyvolieb.sk/parlamentne-volby/2020/priebezne-vysledky> (Accessed: 10.03.2020) [In Slovak].

8. Register politických strán a politických hnutí [Register of Political Parties and Political Movements]. URL: <http://ives.minv.sk/rez/registre/pages/list.aspx?type=ps> (Accessed: 17.03.2020) [In Slovak].

9. Rokytko, R. (2011). Novela o jazyku menšín sa nepáči strane Rusínov [Rusyn Political Party does not like the Amendment about Minority Language]. URL: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/5917831/novela-o-jazyku-mensin-sa-nepaci-strane-rusinov.html> (Accessed: 07.03.2020) [In Slovak].

10. Tab. 10. Obyvatelstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Tab. 10. Population of SR by Nationality – Census 2011, 2001, 1991]. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmhe&CVID=knLHmhe (Accessed: 20.02.2019) [In Slovak].

11. Tab. 11. Obyvatelstvo SR podľa materinského jazyka – SODB 2011, 2001 [Population of SR by Mother Tongue – SODB 2011, 2001]. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/65804666-cc85-4ac6-bacd-acb0bba52ed8/Tab_11_Obyvatelstvo_SR_podla_materinskeho_jazyka_SODB_2011_2001.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmAz&CVID=knLHmAz (Accessed: 20.02.2019) [In Slovak].

12. Tab. 14. Obyvatelstvo SR podľa náboženského vyznania – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Population of SR by Religion – Census 2011, 2001, 1991]. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/54eb0cba-ec99-4549-8a33-5c86eead59c1/Tab_14_Obyvatelstvo_SR_podla_nabozenskeho_vyznania_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHnky&CVID=knLHnky (Accessed: 20.02.2019) [In Slovak].

13. Tilňák, J. (2006). Skusenosti z činnosti politickej strany Regionalne demokraticke hnutie – Vychod [Experience of the Political Party *Regional Democratic Movement – East*]. *Rusini – historia, súčasnosť a perspektivy: spoločenskovedny seminar*. Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, pp. 90–104 [In Slovak].

Comparative analysis of the political representation of ethnic minority groups in Slovak Republic and Ukraine (on the results of expert survey)

Zan Mykhaylo Petrovych

PhD in Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
at the Department of Political Science
and Public Administration
Uzhhorod National University
Universitetska str., 14,
Uzhhorod, Ukraine

The current problem of political representation of ethnic minority groups in the Slovak Republic and Ukraine are analyzed. The author bases his own research on the results of expert survey in these countries. Despite significant differences of the number of inhabitants, Slovakia and Ukraine belong to the same type of countries with a multi-ethnic population. The survey has revealed a high level of trust in ethnopolitical parties, in particular at the regional and municipal levels. Emphasis on the politicization of Hungarian, Gypsy and Rusyn ethnic communities had been highlighted.

Public and political activities of the Hungarian ethnic group in Slovakia and Ukraine, both Slovak (92%) and Ukrainian (88%) respondents have determined as the most successful. Such an assessment related to the fact of parliamentary representation of the MOST-HÍD (derived from the Slovak and Hungarian words for «bridge») party (2010–2020). High ratings of the political representation of Hungarians in Ukraine are associated with more than thirty years of activity of the KMKS – the Association of Hungarian Culture in Transcarpathia / KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, more than the fifteen year functioning of the «KMKS» «Hungarian Party in Ukraine» and the Hungarian Democratic Party in Ukraine, the representation in Transcarpathia of about twenty Hungarian NGOs.

The representatives of Rusyn, Ukrainian and Gypsy ethnic groups by Slovak experts are related to less active in political life. The Ukrainian respondents have considered the same Russians, Crimean Tatars, Jews, Gypsies etc. Political parties “The Roma Initiative of Slovakia” / Rómska iniciatíva Slovenska and Party of the Roma Coalition / Strana rómskej koalície have lost of their electorate. Attempts at political self-organization within the framework of the “Under Dukla Democratic Community” / Podduklianska demokraticka hromada, political parties “Regional Democratic Movement – East” / Regionálne demokratické hnutie – Východ and «Our Land» / Náš kraj did not give a practical result for Rusyns ethnic community in the Eastern Slovakia. The Gypsy Party of Ukraine, registered at the beginning of 2016, is inactive in politics. The Rusyn NGOs politicization in Ukraine, in particular the attempts of political party building (1992, 1995, 2002) have led to accusations of Rusyn leaders in ethnic separatism.

Among the reasons for success in public and political life, the Slovak respondents have listed the following factors: the independence in mobilizing of ethnic minority communities (44%), state support (32%), charisma of leaders (28%), support of the other states (20%) and international foundations (20%). On the other hand, the Ukrainian respondents have described “support of the other states” (60%) as the most significant reason for public and political success of ethnic communities in Ukraine. 36% of respondents have indicated the independence in mobilizing of ethnic minority communities, 3 % have indicated the importance of international funds supporting. Only 8% have noted the role of the state support in organizing of minority public activities; 8% have identified the factor of charisma of ethnopolitical leaders; 24% have indicated the significance of all the above mentioned factors for ethnopolitical mobilization. In our opinion, the difference in the questionnaire responses of the Slovak and Ukrainian respondents indicates the various levels of rule of law and civil society development in the Slovak Republic and Ukraine.

Key words: ethnic minority, political representation, ethnopolitical party, Slovak Republic, Ukraine.